

СОКОЛІВСЬКА
Зоряна Петрівна,
здобувач
(м. Київ)

ШЕНДЕРОВСЬКИЙ
Василь Андрійович,
доктор фізико-математичних наук,
професор,
Інститут фізики НАН України
(м. Київ)

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛІЗМУ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОЛОГІВ

У статті проаналізовано концепцію націоналізму у викладі європейських та українських націоналогів. На базі історичних фактів, аналізу, спостереження, співставлення духовного і морально-правового розуміння націоналізму як духовної сфери суспільства цими вченими вибудовувалася концепція націоналізму.

В роботі наголошується на різних підходах вчених Німеччини, Італії, України до з'ясування цієї проблеми. Вказано, що основою нації та патріотизму, безумовно, є самостійність розвитку держави з утвердженням її мови, традицій та культури народу. При цьому підкреслюється, що науковий націоналізм треба вивчати у контексті з філософією у навчальних закладах.

Ключові слова: нація, державотворення, народ, незалежність, концепція.

В статтє проанализирована концепция национализма европейских и украинских националогов. Базируясь на исторических фактах, анализе, сопоставлении духовного и морально-правового понимания национализма как духовной сферы общества этими учёными выстраивалась концепция национализма.

В работе акцентируется на разных подходах учёных Германии, Италии, Украины к выяснению этой проблемы. Указано, что основой нации и

патриотизма, безусловно, есть самостоятельность развития государства с утверждением её языка, традиций и культуры народа. При этом подчёркивается, что научный национализм следует изучать в контексте с философией в учебных заведениях.

Ключевые слова: *нация, создание государства, народ, независимость, концепция.*

The article presents the analysis of the concept of nationalism by European and Ukrainian natiologists. These scholars, basing on historical facts, analysis, comparison of spiritual, moral and legal understanding of nationalism as a spiritual spheres of society, have constructed the concept of nationalism.

We emphasize the differences in German, Italian, Ukrainian scholars' approaches to clarify the problem. It is noted that the basis of the nation and patriotism is independence of the state development with the strengthening of its language, traditions, and culture of the people. We also emphasize that the scientific nationalism should be studied within the context of philosophy.

Keywords: *nation, state building, people, independence, concept.*

Нині у світі однією з найбільш ідеологічних цінностей був та залишається націоналізм, який беззаперечно можна вважати генетичним кодом будь-якої нації чи держави і який займає одну з головних площин на політично-соціальной арені. Майже кожна нація світу характеризується своїм націоналізмом, так і Україна, гноблена століттями, неодноразово демонструвала світові спалахи національного відродження, щоб не залишатися матеріалом для розбудови чужих країн і не миритися з принизливим колоніальним статусом.

Саме завдяки принципам націоналізму, через пропагування яких наші співвітчизники помирали у концтаборах і йшли на розстріл, – Україна відбулася як держава, але загроза дискредитації націоналізму залишилася навіть після проголошення її незалежною.

Метою роботи є дослідження концепції націоналізму як частини окремої науки, за умови, що об'єктами слугують не лише історичні факти, але і аналіз, спостереження, співставлення духовного та морально-правового розуміння націоналізму як духовної сфери суспільства і важливої складової правосвідомості.

У багатьох країнах світу вчені по-різному підходили до з'ясування цієї наукової проблеми. Ми обмежимося розглядом питання націоналізму у дослідженнях здебільшого українських вчених.

Так, сучасний американський вчений українського походження, історик та політолог Роман Шпорлюк зауважує, що націоналізм, в першу чергу, бере початок з розуміння та прагнення бути визнаними як нація. “На відміну від чехів, які боролися за те, щоб їх не вважали за німців, на відміну від словаків, які боролися за те, щоб їх не вважали угорцями, українці одночасно були змушені вступати в боротьбу з поляками, які не вважали нас за націю, а за «відгалуження від себе», і в боротьбу з росіянами, які також вважали нас своїм «відгалуженням». Отже українці одночасно змушені були воювати на два фронти, щоб здобути визнання” [1].

Один із найвизначніших представників українського народництва, засновник Української Радикальної партії (1905 р.) Борис Грінченко писав: “І ось тільки тоді, коли люди зробляться вільними братами, коли неправда не пануватиме на нашій землі, коли пан та мужик зникнуть — тільки тоді й можлива національна воля на Україні. Якщо хочемо визволитись з національної неволі, то мусимо працювати на користь народу, пригніченого лихою долею, а коли сього не робитимем, то з усієї нашої роботи нічого не вийде, окрім порожнього галушкового патріотизму” [2].

Загострення почуття націоналізму у свідомості завжди відбувалось на рівні природних відчуттів і мало неабиякий вплив на політику держави. Про те, що національні питання відігравали чи не найголовнішу роль у політичному житті країни звертає увагу визначний український вчений, соціолог та націолог О.-І. Бочковський. У своїй праці “Вступ до націології” він зазначає: “... з національним визвольним змаганням неминуче мусив винирнути конфлікт між державою і нацією, особливо ж там, де кілька народів було скупчено під чужим політичним пануванням” [3].

Тобто політичне поле держави і вимоги суспільства до нього створюють фундамент країни, де важливу роль відіграє природній націоналізм.

Акцент на природне право у походженні націоналізму робить також і німецький вчений та філософ Йоганн Гердер, який до основних рис нації відносить спільність етнічного походження, спільну територію та мову. У своїй

праці "Ідеї до філософії історії людства" він зазначав: "Найбільш природною державою є держава, яка складається з одного народу з єдиним національним характером... Народ - це природне утворення, подібне родині, тільки значно обширніше" [4].

Одним із яскравих діячів національно-визвольного руху був італійський політик, філософ, діяч Джузеппе Мадзіні, ідеї націоналізму якого торкнулися і України. Він, як політик, мріяв про "про загальну революцію, яка б звільнила поневолені народи і дала б кожному з них можливість вільного розвитку в гармонійній співпраці з іншими" [5]. Своїми думками він сподівався пробудити політичну активність в усіх слов'янських народів, де дух націоналізму стане підґрунтям побудови сильної держави. "Я люблю мою батьківщину, бо я взагалі люблю батьківщину, люблю нашу свободу, бо я взагалі вірю в свободу, люблю наші права, бо взагалі вірю в право. Географічні обставини, історичні традиції, мова, спеціальні нахили – для мене тільки показники, але місія, яку вона виконує, виявляє мені її посвячення. Нація має бути для людськості тим, чим родина для батьківщини" [5], – зазначав Мадзіні.

Пізніше підсумки боротьби за незалежність та єдність Італії багато в чому визначили ставлення видатного українського вченого Михайла Драгоманова до мадзіністської спадщини під час розроблення ним української моделі національного відродження. Його принцип союзу народів знайшов відображення в основоположних документах Кирило-Мефодіївського товариства, заснованого за ініціативи історика Миколи Костомарова у 1845 році. "Мадзіні і Драгоманов говорять однією мовою – це мова не італійська, не українська, а мова європейської культури. В їхніх творах йдеться про конфедерацію вільних європейських націй – прообраз Європейського Союзу" [6], – підкреслила у одному з інтерв'ю Оксана Пахльовська, професор Римського університету, науковий співробітник Інституту літератури НАН України.

"Націоналізм породжує нації, й іншого шляху немає", – цю тезу висловлює у своїй праці "Нація і націоналізм" англійський філософ, науковець ХХ ст. Ернест Геллнер. Він говорить, що "порушення націоналістичного принципу

сумірності держави і нації є великою образою для націоналістичного почуття. Найбільш нестерпним є випадок, коли правителі й підлегли належать до різних етнічних груп” [7].

А основоположник науки про геохімію та біогеохімію, один із мислителів минулого століття, український вчений Володимир Вернадський у своєму «Щоденнику» занотував таке щодо подій 1917 р. на теренах колишньої Російської імперії: «Рівність людей – фікція і, як тепер бачу, фікція шкідлива. В кожній державі, в кожному народі, є вища раса, яка творить і створює, і є нижча раса – раса руйнівників і рабів. Нещастя, якщо в їхні руки потрапляє влада і доля народу чи держави. Буде те, що в Росії.

Нація в народі чи державі складається із людей вищої раси. Демократія корисна, поки забезпечене нею панування нації».

З вищевикладеного можна зробити **висновок**, що концепція націоналізму набирає реальних обрисів лише через свій власний народ, тому хибно буде вважати цей термін лише холодним визначенням "ідеологія" чи просто політичним рухом. Він є важливою частиною державотворення у широкій галузі наукознавства.

Підтвердження цього вислову можна знайти у працях німецького філософа Йоганна Готтліба Фіхте, якого вважають одним із засновників теорії націоналізму. У праці “Промови до німецької нації” він закликає увесь німецький народ на боротьбу з французькими окупантами та торкається питання про характер культури та національну незалежність кожного народу, що безсумнівно можна вважати надбанням у сфері пропагування принципів націоналізму.

Ще один **висновок** можна сформулювати із вищенаведеного: Європа мала своїх патріотів та націологів, завдяки діяльності яких суспільство втілювало у життя принципи однієї з найпозитивніших рис людства, на основі яких будувало свої держави.

Україна також була багата на вчених, які самі ототожнювали себе із цією ідеологією. Серед них, зокрема, Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Микола Сціборський, Юліян Вассиян, Юрій Липа, Іван Пулюй. У 30-х рр. 20 ст. виникає

певна традиція тлумачення цього феномену – поняття «український націоналізм» стосується лише радикального напрямку в українському визвольному русі (ОУН) і збігається з ідеями творця ідеології «чинного» націоналізму Дмитра Донцова [8].

Діяльність ОУН є однією з яскравих сторінок не лише в історії націоналістичного руху, але і всієї визвольної боротьби українського народу. На цьому етапі було закладено ідейні і політичні засади боротьби за відновлення державності. «Патріотизм – свідомість своєї території лежить в основі буття і могутності держав. Ідея землі має своїм підґрунтям глибоке почуття органічної єдності нації тому, що все із землі виростає, на ній проживає і в землю зникає. З органічною поєднаністю із землею виростає й любов до неї, а тому українцем єсть кожна людина, що органічно (місцем осіду і праці) зв'язана з Україною», – пише В'ячеслав Липинський [8].

Створення Кирило-Мефодіївського братства, Перша світова війна стали потужним чинником утворення суверенної Української держави, модернізації українського суспільства [9].

У радянських науково-ідеологічних трактатах діяльність українських націоналістів вважалася злочинною та ворожою, відбувалось трактування чужої історії відповідно до своїх інтересів, навішування ярликів і обливання брудом національних вчених [10].

У тому, що відбулися такі визначні перетворення у суспільстві, значну роль у розвитку націоналізму відіграла праця Миколи Міхновського «Самостійна Україна». Її вважають кодексом честі: «Нас жменька, але ми сильні нашою любов'ю до України! Усіх, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя. ... Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!» [11].

Пронизані патріотичним духом слова фундатора інтегрального націоналізму Дмитра Донцова концентрують у собі суть державотворення, що впливає із усвідомлення народу як єдиного господаря у своїй державі і на своїй землі:

“українське козацтво перестало існувати для світу, відколи дістало чужих генералів. Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити у собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовного, економічного, політичного нації, і ця національна ідея щоб гляділа в майбутнє і мала відвагу скорити собі світ” [12].

Таким чином, можна сформулювати ще один **висновок**, а саме: інтереси суспільства, його воля та ідеї розглядаються з точки зору правових явищ, бо осмислення правової дійсності у державі можна оцінити лише через ідеологію націоналізму, яку варто б корегувати науковим підходом.

Майже усі засновники українського націоналізму змушені були переховуватись у країнах Європи. Так, Ярослав Гайвас писав, що перебуваючи у еміграції не залишався лише спостерігачем, але був і учасником боротьби нашої держави за самовизначення, “бо боротьба за самостійний розвиток України є одночасно і боротьбою за мову українську, за традиції, звичаї, культуру, що є основою нації і патріотизму”. З великою повагою до рідної держави він писав: “для нас, розкиданих по світу, Україна завжди буде євшан-зіллям і залишиться не лише далекою візією, але реальним натхненником до нових починань, здвигів, зусиль та перемог” [13].

Отже, узагальнюючи праці засновників українського націоналізму, можна прийти до **головного висновку**: концепція націоналізму для будь-якої країни світу є тим стрижнем, на котрому тримається уся державна система, втілення якої можливе лише через наукову призму.

Щоб наповнити державну систему України національним змістом – необхідно створити програму побудови повноцінної держави із збалансованими гілками влади, навести порядок у правовій, інформаційній, економічній та інших сферах життєдіяльності суспільства, врегулювати законодавство до міжнародних норм.

Важливим є створення нової окремої науки – наукового націоналізму, запропонованої науковцями ще на початку розбудови самостійної України. При цьому слід зазначити, що націоналізм треба вивчати у контексті філософії, у

поєднанні теорій, ідей та історичних реалій. Викладання такої окремої дисципліни як науковий націоналізм у навчальних закладах стало б наріжною цеглиною у розбудові повноцінної української держави.

Націоналізм було б доцільно вважати не лише духовним, але і науковим надбанням вчених-націологів і фундаментом української багатостраждальної історії.

Список використаної літератури

1. *Астаф'єв А.* Українська історія має сенс у вимірі європейської історії [Електронний ресурс] / А. Астаф'єв // Тиждень – 2010. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/4666>.

2. *Грінченко Б.* Листи з України Наддніпрянської [Електронний ресурс] / Б. Грінченко // Ізборник : історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації [електронна б-ка давньої укр. л-ри]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/drag/drag204.htm>.

3. *Бочковський О. І.* Вступ до націології=Einführung in die natiologie und soziologie [Електронний ресурс] / О. І. Бочковський; Укр. техн.-госп. ін-т // Украинские страницы : история национального движения Украины. – Мюнхен, 1991-1992. – С. 4–31. – Режим доступу: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/natiologia.html>.

4. *Картунов О.* Етнополітичні концепції Й.-Г. Гердера [Електронний ресурс] / О. Картунов // Картунов О. Вступ до етнополітології : навч. посіб. / О. Картунов. – К., 1999. – С. 300. – Режим доступу : http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iplp_kspd_Kartunov_Vstup_do_etnopolitologiji/550.html.

5. *Варварцев М.* Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна : монографія / М. Варварцев. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2005. – С. 263–284.

6. *Пахльовська О.* Розчарування та оптимізм [Електронний ресурс] / О. Пахльовська // Тиждень. UA. – 2009. – 20 лют. (№ 7). – Режим доступу до журналу: <http://tyzhden.ua/Publication/2357>.

7. *Герлнер Е.* Націоналізм та ідеологія [Електронний ресурс] / Е. Герлнер // Ізборник : історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації [електронна б-ка давньої укр. л-ри]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/gellner/gel10.htm>.

8. *Артюх В. О.* Тяглість історії й історія тяглості: Українська філософсько-історична думка першої половини ХХ століття [Електронний ресурс] : монографія / В. О. Артюх. – Суми : Вид-во СумДу, 2010. – 164 с. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-657-296-0/978-966-657-296-0.pdf>.

9. *Реєнт О.* Модерна українська нація : зародження, формування й утвердження [Електронний ресурс] / О. Реєнт // День. – 2013. – Закінчення. Початок у [№120–121 \(12–13 лип.\)](#) за 2013 р. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/moderna-ukrayinska-nacziya-zakinchennya.html>.

10. *Майданюк В.* Російські міфи про український та російський націоналізм

[Електронний ресурс] / В. Майданюк // Молода Нація – Режим доступу: <http://moloda-naciya.smoloskur.org.ua/?p=17>.

11. *Міхновський М.* Самостійна Україна [Електронний ресурс] / М. Міхновський. – [Б.м.] : Укр. патріот, 1948. – 30 с. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/280-mihnovski-y-m-samostiyna-ukrayina/>.

12. *Донцов Д.* Націоналізм. [Електронний ресурс] / Д. Донцов // Всеукраїнське об'єднання “Свобода”. – Лондон, 1966. – 324 с. – Режим доступу: <http://dar-svoboda.org/wp-content/uploads/2013/04/Dmytro-Doncov.-Nacionalizm..pdf>.

13. *Вассиян Ю.* До проблеми : матерія – дух. Гайвас Я. Завваги до нашої революційної політики [Електронний ресурс] / Ю. Вассиян. – Чикаго, 1965. – 28 с. – (Б-ка “Самостійної України”; ч. 1(14)). – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/1713-vassiyanyu-do-problemi-materiya-duh-gayvas-ya-zavvagi-do-nashoyi-revolyutsiynoyi-politiki/>.